

ГУГО КОЛЛОНТАЙ — ІДЕОЛОГ ТА ЗАСНОВНИК «ПОЛЬСЬКОГО ОКСФОРДА» В КРЕМЕНЦІ

В статті узагальнено внесок відомого польського громадського діяча і просвітителя Гуго Коллонтая у створення одного з перших на території Тернопільщини вищих навчальних закладів — Кременецького ліцею. Розкрито роль Г. Коллонтая як засновника, ідеолога, мецената і фундатора освітньо-наукових традицій ліцею, завдяки чому заклад, за висловлюванням сучасників, здобув визнання «польського Оксфорда або Кембріджа».

Великі завдання і виклики стоять перед Україною на початку ХХІ століття. На часі вирішення проблем подолання політичної кризи та утвердження демократичних засад громадянського суспільства, покращення добробуту громадян та реалізація наших зовнішньополітичних перспектив, втілення у життя ідеї національної єдності та ефективного механізму підготовки нового покоління інтелектуальної еліти. На цьому тлі неабиякого оптимізму додає чітке окреслення на загальнодержавному рівні пріоритетності розвитку української науки та якісного оновлення існуючої освітньо-педагогічної системи. Відомо, що досягнення будь-якого вагомого результату без попередньо спланованої та ретельно виконаної роботи так само неможливе, як і суспільний прогрес є нереальним без всебічного використання вже наявного (створеного попередніми поколіннями) позитивного досвіду й врахування помилок минулого. В цьому контексті можливість широкого використання надзвичайно багатих традицій вітчизняної педагогічної думки та шкільництва створює необхідні передумови для успішного завершення розпочатої в Україні освітньої реформи.

Історія вищої школи в Україні сягає своїм корінням часів Київської Русі. Вже перші створені Володимиром Великим та Ярославом Мудрим заклади (Десятинна та Двірцева школи відповідно) були одними з найбільших осередків освіти й науки в тогочасному Старому Світі. І якби не монгольська навала, можливо, на наших національних теренах виникли б найдавніші європейські університети. І хоча питання про перші вітчизняні виші школи і досі залишається дискусійним, загальноновизнаним є факт, що вища освіта нашої країни була започаткована наприкінці ХVІ ст. у Волинському краї. Саме тут в 1576 р. розпочав свою діяльність перший на території України вищий навчальний заклад — Острозька академія, статус якої підтверджувався кількістю та змістом навчальних дисциплін, рівнем професорсько-викладацького складу, загальним характером і напрямками діяльності [5, 117].

Волинь і надалі продовжувала відігравати ключову роль в утвердженні на українських землях традицій вищої школи. Важливим освітньо-науковим центром волинського регіону зокрема та України й Польщі загалом протягом ХVІІ–ХІХ ст. стає місто Кременець, в якому діяли школа-філія Києво-Могилянської академії, єзуїтський колегіум та Волинська вища гімназія, реорганізована згодом у Кременецький ліцей [14, 6]. Значення діяльності останнього із названих закладів для усіх сфер тогочасного життя Кременця та всієї Волині важко переоцінити. Завдяки ліцею місто досягло найбільшого за всю свою історію розквіту та зажило слави «Волинських Афін» і «маленького Парижа» [7, 1169].

У вересні 2008 р. минає 205 років з часу історичної зустрічі двох творців-засновників Кременецького ліцею — Тадеуша Чацького та Гуго Коллонтая. Результатом їх співпраці стала ідея створення у Кременці вищого навчального закладу нового типу. У січні цього ж року виповнюється також 205-та річниця приїзду Г. Коллонтая на свою батьківщину — Волинь. А вже наступного року відзначатимемо 190-річчя реорганізації Волинської вищої гімназії у Кременецький ліцей.

Постать видатного польського громадського діяча, вченого-філософа та педагога-просвітителя Г. Коллонтая завжди привертала увагу багатьох поколінь науковців-дослідників. Серед співвітчизників він визнається як один з найбільш впливових громадсько-політичних діячів кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст., активний борець за незалежність Речі Посполитої, головний ідеолог польського Просвітництва. Його ім'я, як правило, асоціюється із співавторством знаменитої Конституції 3 травня 1791 р. та фундаментальними працями з філософії [18, 8–16].

Окремі важливі етапи життя та діяльності Г. Коллонтая безпосередньо пов'язані з Україною. Народився «головний батько польської демократії» 1 квітня 1750 р. в Дедеркалах на Волині (тепер с. Великі Дедеркали Шумського району Тернопільської області) і там тривалий час жив та працював.

Заможна сім'я Коллонтаїв дала можливість синові отримати ґрунтовну домашню освіту, яку він продовжив, навчаючись у Пінчовській школі, а згодом у Краківській академії, де у 18 років здобував ступінь доктора з філософії [22, 247]. В подальшому молодий Гуго здійснював свої студії у Відні та Римі, де захистив докторат з костельного права і теології. Така інтенсивна та глибока академічна освіта концептуально визначила світогляд та подальший життєвий шлях цієї видатної людини. У свої 26 років Коллонтай вже був провідним діячем польської едукативної комісії — першого в історії міністерства освіти, а в 32-літньому віці він стає ректором знаменитої Ягеллонської академії у Кракові [16, 28].

Існують також всі підстави вважати Коллонтая творцем теоретичних засад та одним із фактичних засновників Кременецького ліцею — визначного осередку польської освіти й науки минулого століття і найдавнішого вищого навчального закладу на території Тернопільщини і одного з перших на Волині.

Варто зазначити, що кременецький період є окремою і надзвичайно важливою сторінкою життя цього відомого вченого і політика. Та й саме відношення Коллонтая до Кременця завжди було особливим. Ще працюючи у згаданій едукативній комісії, він посприяв тому, що місто вперше отримало важливий освітній статус. Адже за ініціативи комісії територія Польської держави в останні роки її існування була поділена на 10 освітніх округів, в тому числі Волинський із центром у Кременці та Український — у Вінниці [13, 5]. З огляду на це можна зробити щонайменше два висновки. По-перше, за активної участі Коллонтая в той час була створена нова світська шкільна система. Послідовно утверджуючи в життя принципи світської освіти, він у 1777–1786 рр., обіймаючи посаду ректора, реформував Краківську академію. Для цього ж він впровадив практику викладання у школах та вузах навчальних дисциплін польською мовою на протигагу пануючій до цього латині [1, 4]. По-друге, згадане вище затвердження новостворених у Польщі освітніх округів та їх центрів пізніше безпосередньо вплине на вибір ним кандидатури міста для створення майбутньої Волинської вищої гімназії.

Повернувшись у січні 1803 р. після тривалого ув'язнення (за активну участь у польському повстанні 1794 р.) на Волинь, Г. Коллонтай прагнув відпочинку та усамітнення від людей. Проте саме в цей час починається один із найпомітніших за змістом та результатами праці періодів його педагогічної діяльності. Вже невдовзі після свого приїзду він мріє зробити місто над Іквою святиною науки. За неповних три роки тісної співпраці з тодішнім шкільним інспектором краю Т. Чацьким ця мрія набула реальних обрисів. Адже створений ними спільно у Кременці ліцей (спочатку — вища гімназія) перетворився згодом на «малий університет», став знаним осередком польської та української науки і культури [2, 9].

Вже протягом другого десятиліття проблема освітньої діяльності давнього Кременецького ліцею є предметом інтенсивного наукового дослідження. На сторінках дисертацій, монографій, наукових розвідок та публікацій у пресі всебічно аналізуються загальні особливості й окремі напрямки роботи цього непересічного в історії вітчизняної школи навчального закладу. Однак окремі аспекти й досі залишаються недостатньо вивченими та дискусійними. Це, зокрема, стосується своєрідного «небажання» однозначно визнати виключну роль Кременецького ліцею у створенні університету Св. Володимира в Києві [4, 41-49]. Остаточного нез'ясування залишається і питання засновника чи засновників ліцею.

Відкриття Волинської вищої гімназії, реорганізованої пізніше в Кременецький ліцей, відбувалося на тлі реформ, що охопили у ХІХ ст. всі сфери суспільного устрою Російської імперії. Для Волині та Правобережної України (складові частини колишньої Речі Посполитої) особливо сильними продовжували залишатись у той час польські культурні, політичні й економічні впливи. Багато представників тогочасної польської еліти займали високі державні посади та належали до найближчого оточення імператора Олександра І [24, 241]. Своєю діяльністю вони сприяли відродженню та розбудові на теренах імперії власної національної культури і, зокрема, шкільництва й науки, яскравим осередком яких був Кременецький ліцей.

Творцями гімназії (пізніше ліцею) в Кременці офіційно треба вважати Т. Чацького і Г. Коллонтая. Якщо вклад першого як засновника закладу вважається незаперечним і винятково важливим, то аналогічна роль другого в різних джерелах має неоднакове трактування. В цьому контексті варто відзначити той факт, що у польській історико-педагогічній літературі використовується інша назва Кременецького ліцею — «Школа Чацького». Ретельний аналіз виникнення та діяльності цього освітнього закладу засвідчує, що об'єктивно виправданою і справедливою щодо цього була б також популяризація назви «Школа Коллонтая».

Обіймаючи посаду шкільного куратора Волинської, Подільської і Київської губерній, Т. Чацький мав широкі можливості для реалізації своїх задумів. Він був ініціатором відкриття ліцею, керував створенням його матеріально-технічної та навчально-методичної бази, організував збір коштів на ці потреби, безпосередньо займався формуванням професорсько-викладацького складу, виконував функції своєрідного «почесного керівника» закладу [10, 2]. З цієї точки зору внесок Г. Коллонтая і його постать для широкого загалу була не такою помітною, але не менш вагомою. Об'єктивність такого твердження можна довести, проаналізувавши п'ять наступних напрямків його діяльності.

Аспект перший: Г. Коллонтай — ідеолог. Роль Г. Коллонтая у створенні та розбудові Кременецького ліцею як визначного освітньо-наукового центру важко переоцінити. З 1802 р. він постійно живе на Волині і активно цікавиться станом справ у краї. Зокрема, Г. Коллонтай був поінформований про зміст і напрямки діяльності Т. Чацького, одним із головних пріоритетів якої була ідея відкриття в регіоні нового вищого навчального закладу [26, 280]. На цей час цей задум, ще достатньо поверховий, був позбавлений чітко визначеного плану втілення. Реальних контурів він набуває лише після знайомства та співпраці Т. Чацького з Г. Коллонтаєм.

7 вересня 1803 р. в Кременці пройшла конференція, присвячена відкриттю майбутнього закладу. Саме цього дня, за даними багатьох дослідників, і відбулася «історична розмова» Г. Коллонтая з Т. Чацьким стосовно зазначеного вище питання. Головним результатом роботи конференції стало окреслення ними ідеї створення Волинської вищої гімназії в Кременці [12, 82; 25, 389]. Сам хід прийняття такого рішення не був простим. Він ознаменував досягнення компромісу між амбіційними планами й ентузіазмом Т. Чацького, з одного боку, та більш реальним розумінням ситуації та досвідом Г. Коллонтая — з іншого. Т. Чацький прагнув створити на волинських землях нову вищу школу — академію чи університет — і вважав, що залучення до цієї справи провідного діяча відомої едукативної комісії та колишнього ректора Краківського університету стане важливим аргументом, який забезпечить її успіх. Г. Коллонтай підтримав розроблену Т. Чацьким концепцію і навіть запропонував поділ майбутнього закладу на чотири відділи (факультети): математично-природничий, гуманітарний, юридичний і медичний. Але він досить швидко усвідомив нереальність здійснення цих задумів, які суперечили намірам царського уряду відкрити російський університет у Києві, та були негативно оцінені керівництвом Віленського університету. Г. Коллонтаю вдалося переконати Т. Чацького тимчасово відмовитися від попередніх амбітних планів і працювати над створенням компромісного варіанту [22, 274; 23, 62–63, 69–70].

Таким компромісом стала його ідея про відкриття в краї вищої гімназії або гімназії вищих наук, які поряд із ліцеями діяли в той час у системі шкільництва Російської імперії і займали проміжне становище між гімназією та університетом. Таким чином, саме Г. Коллонтай реально окреслив освітній статус майбутнього Кременецького ліцею.

Аспект другий: Г. Коллонтай і вибір Кременця. Відомий польський дослідник Марія Данилевич-Зелінська подає інформацію про те, як саме і чому було вибрано Кременець. Т. Чацький із самого початку пропонував розмістити новий заклад у Дубненському замку, але проти цього виступив Г. Коллонтай, який доводив, що «Дубно є надто неспокійне і гамірне місто, яке розташоване на території щорічних великих ярмарок». Відхилено було також інші варіанти: Луцьк (з огляду на присутність в ньому російського військового гарнізону) і Житомир (як найбільш віддалене від польських етнічних земель волинське місто та адміністративний центр губернії). У той же час Г. Коллонтай одразу запропонував Кременець, мотивуючи це тим, що місто знаходиться майже в центрі губернії, має виключно пристосовані для відкриття

нового закладу споруди колишнього єзуїтського колегіуму і позбавлене перспектив перетворення його на російський адміністративний або гарнізонний центр [23, 64].

Чи варто перебільшувати роль Г. Коллонтая в даному випадку? Важко сказати. Але якщо припустити інший варіант розвитку подій (без його участі), то сьогодні предметом нашого розгляду, можливо, була б діяльність не Кременецького, а скажімо, Дубненського чи Житомирського ліцею.

Аспект третій: Г. Коллонтай — засновник. Визначивши головну ідею та стратегію співпраці, Т. Чацький і Г. Коллонтай розподілили сфери майбутньої діяльності. Якщо перший зайнявся організацією фінансово-матеріального аспекту справи, то другий зосередив увагу на розробці проектів шкільного статуту й навчальних планів, які мали визначити теоретичні засади та напрями освітньої діяльності нового закладу [28, 4].

Г. Коллонтай також був одним з ініціаторів проведення в Кременці восени 1803 р. вже згаданої конференції, учасники якої ознайомилися з першими результатами його роботи [10, 2]. Розроблений ним проект статуту Волинської вищої гімназії складався з п'яти розділів:

- про заснування Волинської гімназії;
- про заснування конвікту для учнів — майбутніх учителів парафіяльних шкіл;
- про організацію навчання учнів практичної механіки, городництва, практичного рільництва, хірургії та ветеринарії;
- про заснування при гімназії семінарії для дівчат з підготовки їх на гувернанток;
- про створення при гімназії повітової школи [19; 30, 183].

Після доопрацювання Г. Коллонтай надіслав проект цього документу з метою затвердження до адміністрації Віленського університету та особисто князю Адаму Чарторийському, тодішньому міністрові внутрішніх справ Росії та координаторові розбудови в імперії польської освіти й школи [10, 2].

Аналіз положень проекту шкільного статуту Волинської гімназії дає змогу виділити такі аспекти теоретичного доробку Коллонтая: 1) орієнтація на поєднання високого рівня загальноосвітньої та практично-фахової підготовки; 2) проект відображає організаційну структуру нової школи як комплексу навчальних закладів різного профілю, які діють з метою виховання нового покоління людей, інтелектуалів і висококваліфікованих спеціалістів, готових до розбудови рідного краю; 3) шкільний статут юридично закріплював реальні перспективи перетворення в майбутньому Волинської гімназії на університет.

Офіційне затвердження 29 червня 1805 р. розроблених Г. Коллонтаєм проектів дозволило 10 жовтня того ж року відкрити цей унікальний для Російської імперії заклад, багаторічна діяльність якого сприяла не лише освітньому, а й культурному та економічному розвитку краю, завдяки якому місто Кременець стало свідком свого найбільшого розквіту. Сучасники називали його польським Оксфордом або Кембрыджем [21, 32–43; 23, 67].

У стінах цього закладу завжди панував дух ідей його творців — Т. Чацького та Г. Коллонтая. В одній із своїх праць колишній візитатор Кременецького ліцею Юліуш Понятовський (займав цю посаду в 1927–1934 рр.) заявив, що роль цих двох діячів у створенні закладу однаково важлива і рівнозначна [28, 3]. Отже, існують всі підстави оцінювати внесок Г. Коллонтая не як соратника «справи Чацького», а як рівноправного творця та співзасновника Кременецького ліцею. У цьому ракурсі особливо показовим і промовистим є факт відсутності будь-якої інформації про виступ чи взагалі присутність Г. Коллонтая на урочистій церемонії відкриття гімназії, під час якої усі лаври та почесні засновника отримав Т. Чацький [10, 2]. Можливо, саме цей факт і вплинув у подальшому на формування відповідного стереотипу стосовно питання головного творця Кременецького ліцею.

Аспект четвертий: Г. Коллонтай — фундатор освітніх традицій. В основу організації навчального процесу Волинської гімназії (а згодом і ліцею) були покладені розроблені Г. Коллонтаєм шкільний статут і навчальний план. За даними польського дослідника початку ХХ ст. М. Яніка можемо у повному обсязі відтворити зміст зазначеного навчального плану, який охоплював 19 обов'язкових предметів і передбачав 20 і 30 годин загального тижневого навантаження для ліцеїстів нижчого та вищого відділів відповідно (Таблиця 1) [30 484–485].

Навчальний план загальноосвітнього Кременецького ліцею (20-і рр. XIX ст.)

№ з/п	Предмет	Нижчий відділ				Вищий відділ			Разом
		1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	1 курс	2 курс	3 курс	
1.	Польська і латинська мови	5	5	5	5				20
2.	Російська мова	4	4	4	4				16
3.	Німецька мова	4	4	4	4				16
4.	Французька мова	4	4	4	4				16
5.	Грецька мова					10			10
6.	Загальна граматики							5	5
7.	Бібліографія							5	5
8.	Література							10	10
9.	Основи моралі	1	1	1	1				4
10.	Право						10		10
11.	Загальна історія					10			10
12.	Загальна географія	1	1	1	1				4
13.	Арифметика	1	1	1	1				4
14.	Математика					10			10
15.	Фізика						10		10
16.	Практична механіка						10		10
17.	Природознавство і хімія							10	10
Загалом		20	20	20	20	30	30	30	170

Отже, розроблений Г. Коллонтаєм 10-річний загальноосвітній курс навчання поділявся на два відділи: нижчий (4 однорічні класи) і вищий (3 дворічні курси). Протягом першого періоду («вправи пам'яті») відбувалося інтенсивне вивчення п'яти мов: латинської, польської, французької, німецької та російської. Для навчального плану другого відділу (період «вправ для роздумування») характерним було переважання математично-природничих, правових і гуманітарних дисциплін. Окрім того, бажаючі могли додатково вивчати грецьку, англійську та італійську мови, а також ще будь-які із 15-ти фахових надобов'язкових предметів [22, 276; 28, 4].

На основі аналізу цих документів можна зазначити таке. По-перше, Коллонтай окреслив багатопредметний зміст освіти, зорієнтований на засвоєння вихованцями ліцею енциклопедичних знань та підготовку інтелектуалів-поліглотів. По-друге, його навчальні плани відображають наявність чіткої дидактичної системи. Відмінність пріоритетів змісту освіти під час навчання на різних відділах репрезентує стратегію поетапного засвоєння дисциплін та розумового виховання учнів. По-третє, передбачена можливість вибору навчальних предметів розкриває демократичну сутність освітньої концепції Г. Коллонтая головною домінантою якої є створення навчального середовища, сприятливого для реалізації творчих здібностей вихованців та вільного розвитку особистості. По-четверте, за своїм рівнем навчальний план Г. Коллонтая та розроблені пізніше на його основі навчальні програми відповідали рівню аналогічних планів і програм Віленського університету, а інколи й перевищували їх. Нарешті, по-п'яте, Г. Коллонтай зробив визначальний вклад у створення у Кременці важливого осередку освіти та наукової думки, потужного центру підготовки нового покоління інтелектуальної еліти.

Досвід організації навчального процесу у тогочасному Кременецькому ліцеї засвідчує, що Г. Коллонтай став творцем унікальної дидактичної системи. Теоретичним підґрунтям освітньої діяльності ліцею він обрав дуже оригінальну концепцію виховання інтелігентної людини з новим, особливим ставленням до праці та усвідомленням своєї ролі у житті суспільства. Важливе місце у змісті освіти закладу також відводилося вивченню дисциплін практично-фахового спрямування. Адже метою діяльності ліцею було не лише дати учням глибокі знання, але й підготувати їх до практичної діяльності у різних сферах суспільного

життя. Так були закладені перші підвалини пізніше багатих традицій професійної освіти і трудового виховання в Кременецькому ліцеї [15, 48–49].

Цікавими є також мотиви, якими керувався Г. Коллонтай, окреслюючи навчальний план та зміст освіти, зокрема, для класів нижчого відділу ліцею. Всебічне вивчення численних мов базувалося на механістичній, пам'яттєвій методиці, що заклало підґрунтя для домінування в подальшому ровиваючої функції процесу навчання. Обґрунтованим був і вибір мов, які пропонувалися для вивчення учням 1–4 класів. «Живі» розмовні мови — німецька й французька — вивчалися з метою практичного засвоєння наукової термінології, використання їх в економічно-торговельній сфері та як засіб міжнародного спілкування (найбільш вживані на континенті в той час мови). Російська мова викладалася як державна та теоретичне джерело більш глибокого вивчення інших слов'янських мов. Польська мова була рідною для більшості слухачів ліцею, а латина розглядалася як засіб прилучення студентів до здобутків античної культури [12, 83–85].

С. Коляденко, яка тривалий час досліджує проблему освітньої діяльності Кременецького ліцею, вважає, що впроваджені Г. Коллонтаєм специфічний характер змісту освіти та організації навчання був зумовлений освітніми завданнями закладу, зокрема прагненням поєднати в межах одного навчального закладу трьох ступенів освіти (початкової, середньої та вищої) [8]. Ефективності навчального процесу сприяло також інтенсивне використання різних форм його організації. Відповідно до накресленого Г. Коллонтаєм навчального плану, класно-урочна система була дещо модифікована до вимог університетської освіти: у вівторок та четвер заняття з обов'язкових предметів тривали одну годину (урок), а в інші дні — дві години (пара) [30, 483].

Г. Коллонтай також відіграв ключову роль ще в одному важливому аспекті організації навчально-виховного процесу в Кременецькому ліцеї — формуванні педагогічного колективу. Йому належала визначна роль у підборі професорсько-викладацького складу майбутнього закладу. І саме він більше двох століть тому застосував новаторську практику набору претендентів на ту чи іншу посаду у викладацькому корпусі на конкурсній основі [9, 2; 20, 4]. Особливої ваги в організації педагогічного процесу загалом та роботи окремого викладача зокрема Г. Коллонтай надавав гімназійній бібліотеці, до створення книжкового фонду якої він активно долучився. Звертаючись до Т. Чацького, він говорив: «Бібліотека повинна кожного вчителя інформувати, допомагати йому у кращому викладенні предмета» [11, 3].

Просвітницька діяльність Г. Коллонтая — фундаментальне і багатоаспектне явище в історії світової педагогічної теорії та практики. Сучасний дослідник С. Ткачук переконана, що його педагогічна спадщина повинна оцінюватися сьогодні як важливе джерело для пізнання історії не лише польського, а й українського шкільництва. З огляду на це, ретельний аналіз та узагальнення усього освітньо-педагогічного спадку Г. Коллонтая дозволить більш об'єктивно розкрити сутність головних тенденцій розвитку освіти і виховання на українських землях першої половини ХІХ ст. [17, 46].

Узагальнення окреслених вище аспектів діяльності великого вченого і просвітителя дає також змогу розв'язати одне із дискусійних питань, що стосується хронологічної періодизації історії Кременецького ліцею минулого століття. Співставлення проекту навчального плану, розробленого Г. Коллонтаєм, із навчальними планами Волинської гімназії (1805–1818) та Кременецького ліцею (1818–1833) засвідчило їх фактичну ідентичність та відсутність суттєвих відмінностей щодо задекларованих у них особливостей змісту освіти та організації навчання [22, 276; 30, 484–485].

Таким чином, враховуючи означений вклад Г. Коллонтая та дотримуючись традиційного погляду на цю проблему в польській історіографії, доцільно було б сформулювати декілька важливих положень.

1. Безпосередня історія Кременецького ліцею бере свій початок із 1805 р.
2. Кременецький ліцей (1819–1833) та Волинська вища гімназія (1805–1819) — це один і той же навчальний заклад, вони становлять органічну його неподільність.
3. Час функціонування в 1805–1819 рр. Волинської вищої гімназії лише умовно виокремлює перший період існування Кременецького ліцею.

4. Т. Чацький та Г. Коллонтай є безпосередніми творцями Кременецького ліцею, навчального закладу, який в 1805 р. юридично отримав статус вищої гімназії, але фактично відповідав рівню університету.

Варто також зазначити, що питання про дату офіційної реорганізації Волинської вищої гімназії у Кременецький ліцей є достатньо дискусійним. Так, Кременецькі дослідники Л. Кравчук та С. Медведєв вважають, що ця подія повинна нами датуватися на рік раніше. Вони наводять дані, згідно з якими царський указ про реорганізацію гімназії в ліцей російський імператор Олександр I підписав 18 січня 1818 р. [11, 3].

Аспект п'ятий: Г. Коллонтай — меценат. Відомими є і факти допомоги Г. Коллонтая при створенні матеріальної та навчальної бази майбутнього ліцею. Його ім'я часто наводиться в переліку тих, хто неодноразово робив на ці потреби досить значні грошові перекази та різноманітні пожертвування й дарунки. На особливу відзнаку заслуговує факт дарунку Г. Коллонтаєм Волинській гімназії мінералогічного кабінету та великої колекції коштовного каміння. Використовуючи свої зв'язки та вплив, він частково вирішував проблему кадрового забезпечення нового закладу — запрошував відомих викладачів і професорів [10, 2; 28, 27–31].

Г. Коллонтай, як і Т. Чацький, доклав багато зусиль та енергії для того, щоб створити один із найвизначніших осередків науки й освіти, які діяли на наших землях в минулому столітті. Кременецька дослідниця міжвоєнного часу І. Войтеківна писала: «Ліцей опосередкував у собі ціле життя кременецьке, був сонцем польської культури, яке сяяло на цілу Волинь, Поділля, навіть Україну» [29, 190]. Створення ліцею є одним із найвидатніших звершень Г. Коллонтая. Він був творцем своєрідного духу та зачинателем тих освітніх традицій Кременецького ліцею, які принесли цьому закладу неофіційний статус польського «Оксфорда».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бесараб М. Реформатор і натхненний діяч // Новини Шумщини. — 2000. — 15 квіт.
2. Бубній П., Ковальков Ю. Місто душі його // Вільне життя. — 2005. — 19 берез.
3. Бубній П., Ковальков Ю. Просвітницькі ідеї Гуго Коллонтая живуть і понині // Діалог. — 2005. — 1 жовт.
4. Василенко М. Кременецький ліцей і університет Св. Володимира // З іменем Святого Володимира. — К.: Заповіт, 1994. — С. 41–49.
5. Власюк Л. Провідні навчальні заклади Кременеччини як осередки освіти та культури на шляху становлення вищої освіти на Волині (XIX ст.) // Наукові записки ТДПУ. Серія: Історія. — Тернопіль, 2004. — Випуск 1. — С. 117–122.
6. Вони прославили наш край. Молоді про славетних людей Тернопільщини. Бібліографічний посібник. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. — 288 с.
7. Енциклопедія Українознавства. — Львів: НТШ, 1994. — Т. 3. — С. 805–1000.
8. Коляденко Р. М. Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805–1833 рр.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — К., 1998. — 19 с.
9. Збручанський О. Кременець ушанував Гуго Коллонтая // Діалог. — 2000. — 22 лип.
10. Кравчук Л., Медведєв С. Ліцей. Короткий нарис з історії виникнення і розвитку в біографіях його випускників // Діалог. — 1992. — 24 жовт.
11. Кравчук Л., Медведєв С. Ліцей. Короткий нарис з історії виникнення і розвитку в біографіях його випускників // Діалог. — 1992. — 4 лист.
12. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.). Історико-педагогічний аспект. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. — 328 с.
13. Лавренко В. Просвітитель з Великих Дедекрал // Вільне життя. — 2000. — 6 трав.
14. Ломакович А. Кременецький коледж ще Петра Могилу «пам'ятає» // Освіта України. — 2002. — 22 січ.
15. Прокопович Б. З історії трудового навчання на Волині // Трудова підготовка в закладах освіти. — 2003. — № 3. — С. 48–53.
16. Ткачов С., Ханас В. 250 імен на карті Тернопілля. Польсько-українські культурні взаємини. Краєзнавчо-бібліографічний покажчик. — Тернопіль, 1996. — 60 с.
17. Ткачук С. Педагогічні персоналії XIX століття в історії розвитку Кременеччини // Наукові записки ТДПУ. Серія: Історія. — Тернопіль, 2004. — Випуск 1. — С. 44–49.
18. Хинц Х. Ф. Гуго Коллонтай. — М.: Мысль, 1978. — 84 с.
19. Центральний державний історичний архів України в Києві. — Ф. 710. — Оп. 3. — Спр. 10-в.
20. Чернихівський Г. Вчений, філософ, просвітитель // Діалог. — 1997. — 1 берез.
21. Чуйко С. Р. Ліцеї України (XIX–XX ст.). — Тернопіль: Ліком, 1996. — 140 с.

22. Danilewiczowa M. Testament naukowy dawnego Liceum Krzemienieckiego // *Życie Krzemienieckie*. — 1938. — № 12. — S. 274–283.
23. Danilewicz Zielińska M. Ateny Wołyńskie. Dawne Liceum Krzemienieckie (1805–1832) // Danilewicz Zielińska M. *Próby przywołań. Szkice literackie*. — Warszawa, 1992. — 130 s.
24. Dybkowska A., Żaryń I., Żaryń M. *Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności*. — Warszawa, 1994. — 378 s.
25. *Encyclopediá szkolna. Literatura i nauka o jenzyku*. — Warszawa, 1995. — 911 s.
26. Groszyński K. H. Badacz i twórca historii // *Życie Krzemienieckie*. — 1933. — № 10. — S. 386–394.
27. Ostrowski A. Hugo Kollontaj. Ojtec demokracji Polskiej. — Legnica, 1946. — 56 s.
28. Poniatowski J. Wpływ dawnego Liceum Krzemienieckiego // *Życie Liceum Krzemienieckiego*. — 1931. — № 7. — Cz. II. — S. 3–17.
29. Wójtękówna I. *Liryzm Krzemieńca // Życie Krzemienieckie*. — 1936. — № 5. — S. 179–190.
30. Yanik M. Hugo Kołłontaj. Monografia z czterema podobiznami. — Lwów, 1913. — 642 s.

Вадим МУЖИЧОК

ДІЯЛЬНІСТЬ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1919-1939 РР.)

У статті розкривається проблема діяльності фізкультурно-спортивних організацій на західноукраїнських землях у (1919–1939 рр.). У дослідженні аналізується історіографія як історія становлення фізичної культури та спорту, яка містить в собі знання про суспільні умови розвитку і функціонування фізичного виховання, методологічні засади історико-педагогічних досліджень, основні напрями та школи фізичної культури та спорту з їхніми здобутками, створення і діяльність науково-дослідних, освітніх та інших установ спортивного профілю, підготовку педагогічних кадрів фізичної культури і спорту, міжнародні зв'язки і співробітництво тощо.

Актуальність теми визначається необхідністю історичного вивчення складових українського фізкультурно-спортивного руху на Західній Україні в період 1919–1939 рр. На сучасному етапі становлення нашого суспільства фізкультурно-оздоровча виховна робота з учнівською та студентською молоддю проводиться відповідно до чинних Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» та положень про загальноосвітній, професійно-технічний, вищий, позашкільний навчальні заклади, «Про затвердження Примірного положення про організацію і проведення виховної роботи в закладах Міністерства освіти і науки України», затверджених відповідними постановами Кабінету Міністрів України (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.04.2002р. №257) [12, 62].

Термін «історіографія», зазвичай, вживається у двох значеннях: як сукупність досліджень та опублікованих джерел з історії та вивчення розвитку певної науки (як в цілому, так і в окремому періоді, питанні тощо). стосовно терміну «історіографія історії окремої науки», то він стосується не творів, в яких відображається історичний процес, а тих праць, предметом дослідження яких є теоретичні проблеми історії певної наукової галузі [4, 23–24].

Таким чином, термін «історіографія» — це багаторівневе поняття, яке використовується в сучасній науці у кількох значеннях. У статті йдеться про історіографію як історію становлення фізичної культури та спорту, яка містить в собі знання про суспільні умови розвитку і функціонування фізичного виховання, методологічні засади історико-педагогічних досліджень, основні напрями та школи фізичної культури та спорту з їхніми здобутками, створення і діяльність науково-дослідних, освітніх та інших установ спортивного профілю, підготовку педагогічних кадрів фізичної культури і спорту, міжнародні зв'язки і співробітництво та низку інших складових.

Фізична культура — це частина загальної культури, сукупність досягнень суспільства у створенні та використанні спеціальних засобів вдосконалення фізичного стану людей [12, 8]. Так, Л. Матвеев значення терміна «фізична культура» розуміє як втілення в самій людині результатів використання матеріальних і духовних цінностей, які відносяться до фізичної культури в широкому розумінні, тобто засвоєні людиною певні знання, вміння, навички, досягнуті на основі використання засобів фізичного виховання, показники соматичного